

КОНТАКТИ

УДК 821.161.2“18/19”-1/-9.09 І.Франко:82.09 С.Єфремов

І. ФРАНКО В ОЦІНЦІ С. ЄФРЕМОВА (НА МАТЕРІАЛІ ПРАЦІ “СПІВЕЦЬ БОРОТЬБИ І КОНТРАСТІВ”)

Ольга БУРДЕГА

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, 58012, м. Чернівці, Україна*

У статті проаналізовано монографію С. Єфремова “Співець боротьби і контрастів” як одну з перших ґрунтовних наукових розвідок про І. Франка, яка визначила місце і роль письменника у літературному процесі кінця ХІХ – початку ХХ ст. і була цінним матеріалом для подальших франкознавчих студій, зокрема праць С. Смаль-Стоцького, М. Зерова, В. Сімовича. Дослідження творчого становлення І. Франка та еволюції його поглядів на літературу, характеристика “внутрішньої двоїстості” І. Франка як поета “праці і боротьби”, увага переважно до змістових аспектів його творчості виявляють особливості соціологічного підходу С. Єфремова.

Ключові слова: монографія, франкознавчі студії, літературна біографія, соціологічний принцип, критично-біографічний нарис, літературознавчий аналіз.

Феномен І. Франка привертав і привертає увагу багатьох письменників, літературознавців, критиків, суспільних діячів. Досліджуючи творчу спадщину українського Каменяра, відкриваємо нові грані неповторного таланту письменника. І. Франко є автором кількох тисяч художніх творів і наукових праць з проблем історії, етнографії, економіки, публіцистики, літературної критики, фольклористики, із художнього перекладу.

На початку ХХ ст. творчість І. Франка була ще не дослідженою. Тому в 1903 р., за дорученням літературно-видавничого гуртка “Вік” та за сприянням “таємної національної організації”, 26-літній С. Єфремов їде до Галичини, де знайомиться з І. Франком і студіює його твори. Після двомісячного перебування у Львові С. Єфремов на підставі своїх щоденникових записів та детального ознайомлення з творчістю І. Франка пише монографію, яка спершу була надрукована російською мовою в журналі “Киевская старина” у 1903 р., згодом вона з’явилася вже у 1913 р. у цьому ж виданні з доповненнями та виправленнями під назвою “Співець боротьби і контрастів. Спроба літературної біографії й характеристики Івана Франка”. Пізніше, у 1926 р., побачило світ ще одне доповнене видання цієї монографії “Іван Франко. Критично-біографічний нарис”. Праця С. Єфремова про І. Франка була цінним матеріалом для дослідників наступних поколінь. С. Єфремов – один із перших дослідників життя і творчості великого Каменяра. Цікавою розвідкою у

царині франкознавчих студій була також праця С. Смаль-Стоцького – “Характеристика літературної діяльності Івана Франка”, опублікована у 1913 р.

Умовно працю С. Єфремова можна поділити на дві частини: у першій – дослідник подає штрихи до літературного портрета письменника, у другій – здійснює аналіз творів І. Франка. У першому розділі монографії “Співець боротьби і контрастів” С. Єфремов зазначав: “Складати життєпис такого діяча, як Франко – це все одно, що писати історію духового розвитку Галичини за останні десятиліття, з 70-х років почавши: так бо міцно й неподільно списалося його особисте життя з громадським рухом у його рідному краю й такий вплив великий мав він на рух отой” [3, с. 6]. Науковець наважується “дати нарис життя й діяльності славного земляка нашого з Галичини та визначити те місце серед українських письменників, на яке дає йому право його ріжностороння невсипуща діяльність” [3, с. 7]. Однак у дослідженні критика не подано “докладного реєстра творів Франка з “критичними увагами на зразок тих, що давав небіжчик Огоновський в “Історії літератури руської”. Бо такий “академічний” виклад сухий і досить нудний...” [3, с. 7]. Без сумніву, перед молодим науковцем постало надскладне завдання. Дослідник згадує, до речі, про бібліографію Франкових творів (127 сторінок), яку упорядкував М. Павлик у 1898 році. “Отже, на першому плані для мене, – наголошує С. Єфремов, – подати загальну характеристику письменника; викрити, скільки зможу, ті спружини, що направляли І. Франка в літературній та громадській діяльності; висвітлити, чим жив він і захоплювався, що любив і що ненавидів, од чого тікав і простував до чого” [3, с. 8]. С. Єфремов обирає метод дослідження, в основі якого є соціологічний принцип.

Дослідник знайомить читача з епохою І. Франка, який вступив на літературний шлях “в пору тяжкого перелому” [2, с. 489], “він був одним із перших в Галичині, що рішуче порвали з старою цвіллю галицького життя, пішли новою дорогою і стали учителями й проводирями до поступу молодих поколінь” [3, с. 8]. С. Смаль-Стоцький у праці – “Характеристика літературної діяльності Івана Франка”, на відміну від С. Єфремова, намагається детально розповісти про життя галичан у другій половині XIX ст. Нація у той час починає втрачати свою духовну силу, що позначилося й на творчості деяких письменників. На щастя, І. Франко зумів уникнути впливу сил, котрі забороняли людині ухилитися від встановлених законів.

Відомо, що великий вплив на становлення і формування І. Франка як письменника мала Дрогобицька гімназія, творчість письменників І. Верхратського, Ю. Турчинського, а також М. Драгоманова, про яких С. Єфремов згадує у своїй праці. Про першу друковану поезію “Народные песни” І. Франка й інші твори, які періодично друкували в студентському журналі “Друг”, літературознавець згадує лаконічно. “Власне нема на чому спинитись: здебільшого вони недосвідченого пера, дуже слабенькі і формою своєю й змістом” [3, с. 30]. Однією з причин невдалих перших спроб письменника на літературній ниві критик вважає мову, якою писав І. Франко. Трапляються у ній і церковнослов’янізми і полонізми, тобто поет намагався писати мовою “високого стилю”, але “з того виходила тільки макаронична базгранина” [3, с. 30]. Однак пізніше В. Сімович у праці “Іван Франко. Його життя та діяльність” спростує критичні зауваження С. Єфремова щодо мовного питання, яке стосувалося перших творів І. Франка, які друкувались у журналі “Друг”. В. Сімо-

вич зазначав, що написане письменником дуже часто виправляли на так зване “язичіє”, тобто на оту мішанину, про яку говорить С. Єфремов. До речі, у передмові до однієї зі збірок поетичних творів І. Франко говорив: “Що в моїх давніших віршах мова не все чиста, це тим легше зрозуміти, що я особисто переходив деякі такі ступені розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі), де панувало намагання приблизити почуття живої чистої народної мови, котре змалку ще було у мене сильно розвинуте. На мені в мініатюрі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спроби язикові прибили і закаламугили чистоту народної мови” [3, с. 30]. С. Єфремов не міг збагнути для себе, що тут не було провини І. Франка, а знову ж вплив мали зовсім інші сили, котрі викорінювали живе, народне.

До ранніх Франкових творів належить і повість “Петрії й Довбушуки”, яка також стає об’єктом дослідження С. Єфремова. Негативною рисою в є ота штучність мови, проте критик помічає, що в кінці повісті мова вже більш природна й тяжіє до народного начала. Аналізуючи твір, С. Єфремов вказував на суттєві хиби, котрі знижують вартість написаного. Зокрема говорить про примітивність та поверховість характеристики дійових осіб, відзначає, що “тон неприродно піднятий і взагалі наївний; моралізаторські заміри автора занадто прозорі” [3, с. 33]. Твердження С. Єфремова були не зовсім достовірними, оцінка досить поверхова, немає глибокого аналізу, котрий давав би розуміння самого твору, його проблеми. Дослідник занадто критично підійшов до оцінки першої повісті письменника, не враховуючи того, що це були перші спроби заявити про себе як про письменника. В. Сімович зауважив, що “повість ця тим цікава, що виявляє, як дуже начитаний був тоді Франко” [6, с. 13–14]. Письменник є справді талановитим, має надзвичайно широкий кругозір. С. Єфремову цікава ця повість: “якраз хибами своїми, бо надзвичайно влучно одбиває вона задані хитання й кидає ясне світло на ті етапи духовного розвитку та впливів, що ними довелось молодому авторові блукати поперед, ніж прибився він до справжнього свого берега” [3, с. 35]. Науковця цікавить більше психологія письменника, він прагне осмислити головні етапи духовного розвитку І. Франка. Тому в перших двох розділах монографії літературознавець намагається з’ясувати початок становлення І. Франка, як письменника, його хитання між “грішним” і “праведним”. Іван Якович таки знайшов шлях, яким ішов протягом усього життя. У цьому йому допоміг М. Драгоманов, як зазначають С. Єфремов та С. Смаль-Стоцький. Михайла Драгоманова І. Франко називає авторитетним вченим, одним із своїх найперших літературних учителів. За десять років співпраці з іноземними виданнями, зокрема польськими, як стверджує С. Єфремов, письменник зміцнів у своїх творчих силах і пориваннях. Із заснуванням у Львові журналу “Літературно-науковий вісник”, до якого було запрошено І. Франка на посаду редактора, розпочався новий період у творчості письменника, який до кінця своїх днів плідно працюватиме на українській літературній ниві.

С. Єфремов у праці “Співець боротьби і контрастів” виділяє в І. Франка уже зрілий етап творчості.

У VI розділі літературно-критичної розвідки С. Єфремов аналізує збірку прозових творів І. Франка “В поті чола”. Літературознавцеві дуже імпонує ця назва, він вважає, що цим афоризмом доречно було б означити всю творчість великого

Каменяра: ця фраза визначає зміст творчості письменника, показує його ставлення до праці, возвеличує простого робітника, котрий “у поті чола” здобуває шматок хліба для себе і своєї родини. Особливо яскраво простежується зв’язок митця з долею простого народу, з його бідами і горем. Цей момент Франкової творчості був помічений не лише С. Єфремовим, але й В. Сімовичем у праці “Іван Франко. Життя та діяльність” (1941). Твори, вміщені у збірці “В поті чола”, за словами С. Єфремова, можна вважати своєрідними документами, котрі є дуже цінними для нас, бо в них відтворені всі сторони суспільного життя. Зокрема, літературознавець зазначає: “Сумне та невеселе, просто таки гнітюче враження справляють усі оті твори своїми картинами невилазних злиднів, лиха, боротьби за шматок хліба, темноти безпросвітньої, безправности та безпорадности” [3, с. 82]. Літературознавець детальніше розглядає твір І. Франка “Перехресні стежки”, з якого виокремлює описи селянських осель, села (“бідні, сірі з обламаними садками, болотяними вигонами, пообвалюваними плотами” [3, с. 82]), самих селян (“скулені, обдерті, присілі порохом, виголоднілі” [3, с. 82]). Такі описи є важливими, бо вони вказують на те, наскільки автор твору є близьким до народу, добре знається на його бідах, але безпорадний у допомозі. До речі, С. Смаль-Стоцький наголошував: “І. Франко – знову таки під впливом реалістичного напрямку в літературах Західної Європи – почав малювати реалістично і вірно темні, нездорові сторони нашого життя <...>, розбуджуючи в душі читачів певний настрій, проникаючи в саму глибину, у саму душу людини...” [7, с. 7].

С. Єфремов виділяє в І. Франка ще одну грань творчості. Поруч з “експлуатованими, пригнобленими і забитими людьми” [3, с. 85] зображено і “хижаків”, котрі рвуться до влади, зневажають бідних і “завжди мають перевагу у життєвій боротьбі” [3, с. 85]. Критик подає перелік оповідань та нарисів, у яких виведено багатіїв та злидарів (“Ріпник”, “На роботі”, “Яць Зелепуга”, “Полуйка”, “Вівчар”, “Навернений грішник”), особливо значення надає двом великим повістям з бориславського життя – “Воа constrictor” та “Борислав сміється”. Пізніше вже В. Сімович скаже, що до І. Франка в Галичині таких оповідань ніхто ще не писав.

Досліджуючи творчість І. Франка, С. Єфремов висловлюється щодо повісті “Борислав сміється”. Основним недоліком критик вважає недовершеність у художньому плані. “Написано повість, – стверджує дослідник, – як видно нашвидку, і ця недбалість у обробці, що просто б’є у вічі, дуже зашкодила художній її вартості” [3, с. 98]. Однак для науковця є цікавим самий задум і тема твору. М. Зеров у статті “Франко – поет” зачисляє повісті “Борислав сміється”, “Захар Беркут”, “Перехресні стежки” до тих, у яких І. Франко виявляє себе як вірний учень Е. Золя, бо український письменник також “спускається на самий спід сучасного йому громадянства, подаючи образи хижацької експлуатації та різкого контрасту гнобителів і пригноблених. Порушена гармонія селянського життя” [4, с. 57]. М. Зеров наголошував, що С. Єфремов належить до тих, хто особливо цінить “натуралістичні” елементи. Критик дає позитивну оцінку повісті “Борислав сміється”. “Франкова повість, – робить висновок С. Єфремов, – все ж таки лишиться цікавим пам’ятником того, як та частина української інтелігенції, що за неї говорив автор, озивалася на болючі питання свого часу та як розуміла свої завдання й своє становище в лютій боротьбі громадських сил і за кого руку тягла. Це цікавий документ

до характеристики часу і, тим більше, до пізнання самого автора” [3, с. 102–103]. І М. Зеров, і С. Єфремов, і С. Смаль-Стоцький вважали, що І. Франко є не лише письменником, а й тонким психологом, який здатен вивчити і представити людську душу зі всіх сторін.

Зупиняє С. Єфремов свій проникливий критичний погляд і на повісті І. Франка – “Захар Беркут”, вказуючи, що “є тут і деяка риторичність, декламаційний, подекуди піднесений та підсолоджений тон” [3, с. 103]. Важливим штрихом до оцінки повісті є те, що критик не може заперечити справді вартісного значення твору для української літератури загалом. На думку С. Єфремова, твір є справді якісним, бо письменник звертається до минулого, намагається знайти певну відраду, “іншу картину громадського життя” [3, с. 103]. Ця повість “як гімн громадським почуванням, проповідь найвищого альтруїзму і так само палкий та безпощадний осуд вузькоособистих, егоїстичних мотивів діяльності” [3, с. 104]. Позитивні відгуки про повість “Захар Беркут” є й у дослідженні В. Сімовича “Іван Франко. Життя та діяльність”. Дослідник акцентує, зокрема, на тому, яке враження справив на громадськість. В. Сімович, аналізуючи повість, наголошує, що і на Наддніпрянщині нею зацікавилися не тільки читачі, а й глядачі, адже була перероблена на драму. Твір став настільки популярним, що був перекладений польською та російською мовами. Повість у письменника вийшла напрочуд цікавою й оригінальною, вона захопила увагу не лише читача чи то українського, чи то зарубіжного, а й отримала схвальні відгуки критики.

С. Єфремов майстерно і творчо підходить до своєї справи, досліджуючи життєвий шлях і творчість того чи іншого письменника, подає досить цікаві факти, котрі для нас є важливими для сприйняття письменника. У творчості І. Франка літературознавець проводить дві паралелі. Перша – репрезентує письменника як прихильника тих, хто працює “в поті чола”, бо й сам занурений із головою у свою літературну діяльність; друга – викриття тих, хто шляхом обману, прагне високих посад, влади над знедоленими. Внаслідок цього відбувається справжня боротьба, яка захоплює усе внутрішнє єство письменника і знаходить відображення у його творчості. На думку С. Смаль-Стоцького, справжнім борцем є сам письменник, котрий протистоїть ницості інтелігенції, її слабкому духу. Отже, С. Єфремов називає І. Франка “співцем боротьби”. Письменник є прихильником рівноправ’я між суспільними класами. Усі наболілі питання І. Франко намагається порушити на сторінках своїх творів. Літературознавець порівнює його з Карпенком-Карим, бо і той “найдужче цікавився процесом зібрання достатків та нагромадження капіталу, отим царством неблаганного здирства, безмежної експлуатації та наживи, давши невмирущі образи з тієї сфери. Франко і Тобілевич і кожен по-своєму підійшли до того темного царства й незалежно один від одного освітили його сяйвом свого творчого натхнення” [3, с. 121]. С. Єфремов вважає їхні твори особливо цінними, бо в них відтворена не лише психологія людини, але й “історія громадської боротьби на Україні під критичний час перелому, занепаду одних і народження інших форм соціального життя. І як таким документам, цим творам судилося мати просто такі історичне значення в нашому письменстві” [3, с. 121]. Критики захопилися і самі пройнялися тим бойовим франковим духом, який здатен був розтрощити найміцніші “кайдани неуцтва та заскорузлості”.

С. Єфремов зосереджує увагу головню на збірці “В поті чола” й двох повістях – “Захар Беркут” та “Борислав сміється”. Детально аналізуючи оповідання та повісті, дослідник вказує на тематичну подібність, яка є спільною для цих творів – боротьба “між двома ворожими таборами”. Критик говорить про Франка як про прихильника “робучого класу”, і як про викривальника “хижацтва”. С. Єфремов доводить наскільки письменник був толерантною людиною. І. Франко не може відшукати позитивних типів серед верхівки суспільства. “Бувши реалістом, – стверджує С. Єфремов, – що на свої художні образи черпає матеріал із справжнього життя, Франко не міг, певна річ, не завважити, що воно дуже мало може постачити матеріалу на позитивні типи” [3, с. 130]. Проте критик виокремлює у Франкових творах й інші образи, котрі “погибають за великое дело любви” (3, с. 133), – ті, хто “власною головою накладає за гріхи всього громадянства та соціальну кривду” [3, с. 133]. С. Єфремов називає твори, в яких якраз і домінують такі образи (“На дні”, “Перехресні стежки”, “Учителька”, “Чума”, “Панські жарти”).

С. Єфремов в “Історії українського письменства” зауважує: “Франко особливо любить спинятися на контрастах соціальних і психологічних, і справді тут він майстер неабиякий, бо вміє вибирати і поставити поруч такі події й особи, які найдужче підкреслюють думку автора. А думка його скрізь і завжди коло одного осередку обертається – отих у поті чола трудящих” [2, с. 490]. Отже, не даремно критик у монографії насамперед звертається до розгляду прозових творів, оцінює першу прозову збірку творів І. Франка “В поті чола”, щоб виявити письменницьке “Я”, виділити основні мотиви творчості, наголосити на новаторських моментах та авторових “ідеалах і симпатіях”. На відміну від інших дослідників, зокрема Смаль-Стоцького, який вдається лише до аналізу ліричних творів І. Франка, С. Єфремов спочатку приділяє увагу прозі, яка допомагає науковцю вловити еволюцію характеру письменника. С. Єфремов, аналізуючи прозові твори Франка, стверджує, “що на йому позначилася боротьба між громадськими таборами” [3, с. 136], літературознавець використовує поетичні рядки із збірки “З вершин і низин”:

З орлами я не думаю дружити,
Та я опрусь гниючому болоту;
Щоб через його й другим шлях мостити,
На те віддам свій труд, свою охоту [9, с. 70].

Відтак С. Єфремов заглиблюється в поезію І. Франка, захоплюється нею, бо в ній поет “виявляє себе цілком, з усіма своїми вартостями і вадами, даючи відповідь на всі ті запитання щодо власної особи, які можуть цікавити читача” [3, с. 136]. Поетичні твори І. Франка – це те життєдайне джерело, з якого можна черпати найкоштовніший матеріал до загальної характеристики поета.

Пізніше в II пол. XX ст. з’явиться франкознавча студія М. Возняка “Велетень думки і праці”, де висловлено слушну думку дослідника, що після “Кобзаря” Т. Шевченка гідне місце в українському письменстві посіла поезія І. Франка.

С. Єфремов лише спостерігає з яким натхненням і щирістю поет творить і віддає людям своє гаряче серце і розумну думку. Дослідник акцентує на тому, що Франко належить до когорти “непохитних борців за великі ідеали людськості”, і через це відводить йому в українському письменстві чільне місце, бо він зберігає

“зовсім певне й виразно зарисоване обличчя та своїм власним ідучи шляхом” [3, с. 146]. Літературознавець визнає талант Каменяра, а збірку поезій “Зів’яле листя” порівнює із збіркою “Книга пісень” Г. Гайне. Як зазначає М. Зеров, С. Єфремов ніде не сумнівається в літературній майстерності І. Франка, в його “мистецькому орудуванні формою”; “руку” митця критик вважає вправною, “тямушою” [4, с. 459]. Дуже часто дослідники вказували І. Франкові на недовершеність форми його поезії. Такі зауваження робили представники модерністичного напрямку, котрі більше уваги приділяли формі вірша, аніж його змісту. Оцінка С. Єфремова залишається найбільш об’єктивною. Думку, близьку за суттю до оцінки С. Єфремова, висловлював і А. Крушельницький, який досліджував особливості поезії І. Франка: “Зміст, істота вірша – оце найважливіше у Франковій творчості. Правда, форма його віршів як кована, і коли під зглядом різnorodності форми, принадної краси зовнішнього одягу поезії, можна у молодшого покоління вказати на митців, жерців, що так скажу, самої форми, то під зглядом ідей, що проявляються у змісті поезії Франка, не то що ніхто його не перейшов, але ледве чи й наблизився до його вершин” [4, с. 459].

М. Зеров погоджується з С. Єфремовим, але не може, звичайно, заперечити, “що мова раннього Франка страждає на численні діалектизми, провінціалізми, а також інколи зустрічаються і елементи “рутенщини”, високого галицького стилю попередньої доби, зорієнтованого на стару книжну мову” [4, с. 460]. На думку М. Зерова, все це було притаманне Франковій творчості на початку її становлення, бо ж навіть М. Драгоманов дуже часто дорікав І. Франку, “що йому трудно зорієнтуватися в розмірі галицьких віршованих писань” [4, с. 460], але згодом мова стає дедалі чистішою. З приводу мови С. Єфремов робить зауваги на початку монографії, його цікавить більше зміст творів, аніж форма. Тому в дослідженні Єфремова ми не знайдемо конкретних зауважень щодо форми, її досконалості в поезіях І. Франка. Зрештою науковцю варто було б приділити увагу і формі вірша, бо аналіз вийшов дещо неповний.

Перше, на що звертає увагу в поезії І. Франка критик – на її справжню оригінальність, бо поет “як небо від землі одійшов од тих одописців, що тільки й знають вихвалити красу та силу” [13, с. 138], захоплюється новими темами й образами. А найбільше виокремлює той момент, коли поет знаходить у собі силу, яка конче необхідна у його боротьбі:

Та що ж се – сила? Лиш п’ястук збруя?
 А серце вашого вогонь святий,
 А думка, що світи нові будує,
 А волі вашої залізні крила,
 А переконань, правди блиск яркий –
 Чи ж се не також не пропаща сила? [9, с. 83]

У Франковій творчості С. Єфремов виокремлює поняття “сила” і “праця”, цитуючи зокрема поетичну строфу з “Вольних сонетів” І. Франка:

Лиш праця ржу зотре, що грудь з’їдає,
 Чуття живе, неткнуте заховає,
 Непросихаючу нору живить.

Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить [9, с. 85].

Літературознавець доводить, що за Франком “працювати, – все одно, що боротись, і, власне, до цієї триєдиної формули (С. Єфремов має на увазі триєдину формулу жити = працювати = боротись, до якої належить також і чин “жити” – підкреслення моє, – О.Б.) можна звести всю практичну філософію, що міститься в творах Франка” [3, с. 142].

У поезії І. Франка, як і в прозі, С. Єфремов виділяє мотив натхненної боротьби. С. Смаль-Стоцький, приділяючи більше уваги поемам І. Франка, пропонує назвати його поетом боротьби, акцентуючи, що “він зараз фанатик моралі в думках і думанні, що контролем своїм сягає глибоко в душу, в сумління, він фанатик праці” [7, с. 10]. Як бачимо, критики однастайні у висновках. Однак С. Смаль-Стоцький ще по-іншому трактує поняття боротьби, вважаючи, що здійснюється цей процес у естві письменника, а отже відбувається внутрішнє протистояння жорстоким вимогам дійсності.

В. Сімович пізніше також виділяв у І. Франка як письменника дві мети у житті – працю і боротьбу. Критики спробували виокремити найголовніші риси, через які ми пізнаємо не лише творчі, але й життєві принципи, яких дотримувався І. Франко.

Варто було б звернути увагу на виділені С. Єфремовим ще декількох рис, притаманних творам письменника. Одна з них – “любов до людскости, що найдужче відзначає нашого співця боротьби. І всі його твори показують, що основи братерської любові до всієї людскости глибоко заложено в серці поетовім, і вони стали йому за ту Аріяднину нитку, що вивела його з життєвих суперечностей на праву путь” [3, с. 153]. Коли так, то І. Франко, у розумінні літературознавця, є не лише великим співцем боротьби, праці, а й любові, любові до ближнього. За С. Смаль-Стоцьким, любов має надприродню силу, вона здатна навіть врятувати людство від найганебніших вчинків. І хто нею керується, той є зразком для інших, – таким є І. Франко. Але найбільше свою любов поет шле “малим людям” – дітям, у котрих ще чисте серце і душа. “За найкращий скарб у людини, – стверджує С. Єфремов, – І. Франко вважає нахил дітей до чистої і некорисливої любові” [3, с. 166]. Письменник знався на дитячій психології, про що свідчить цикл творів про дітей (“Малий Мирон”, “Грицева шкільна наука”, “Оловець”, “Борис Граб”, “Мавка” та ін.). Коли вже літературознавець говорить про І. Франка як про великого співця любові, то пропонує з’ясувати, чому ж все-таки він є ще й співцем контрастів. Досі критик “силкувався оправдати першу половину характеристики в заголовку своєї праці” [3, с. 171]. С. Єфремов вважає, що “серед його письменницьких прикмет (тобто Франкових) є закладений в самій вдачі нахил до малювання життєвих контрастів, – таких ситуацій, що не тільки суперечать, а просто таки всією істотою протестують проти околиць обставин” [13, с. 171]. Літературознавець робить цікаве порівняння двох особистостей – І. Франка та Ф. Достоєвського. Докладніше розглядає, “чому саме зародок жорстокого таланту не розгорнувся у Франка до тієї жахливої межі, що бачимо у Достоєвського, а навпаки, став на такій мірі, що тільки потому про себе нагадує, і через віщо взагалі Франко в своїй писемній діяль-

ності пішов шляхом іншим, ніж той, що вибрав собі Достоевський” [3, с. 174]. С. Єфремову цікаве таке дослідження з психологічного боку: обидва письменники були на одному шляху, а тут раптом така різка відмінність. Як підставу відмінності двох письменників, С. Єфремов виділив “добре розвинену в І. Франка громадянську жилку, якої не було у Достоевського, котра і врятувала І. Франка. Життя і громадянські обставини поставили перед І. Франком ясну і виразну мету – на трудящих “у поті чола” працювати, а вже вона дала йому певні громадські ідеали в поступовому напрямі та хоч деяку змогу боротись за їх” [3, с. 174]. Проте літературознавець все ж таки проглядає у письменника внутрішню двоїстість, боротьбу з самим собою, протистояння усім бідам і негараздам, котрі дотикаються до душі І. Франка. Згодом В. Сімович також вказав на боротьбу, як один з мотивів творчості українського Каменяря. Усі внутрішні антитетичні почуття вихлюпували у поезії, наповнювали її енергією, додавали особливого забарвлення Франковим творам.

Дослідження С. Єфремова про творчість І. Франка має теоретичне і практичне значення. Монографія цінна і для історії української критики, що дає змогу визначити місце і роль письменника у літературному процесі кінця ХІХ – поч. ХХ ст. Однак літературознавець аналізує лише його художній доробок та й то охоплює не все, зокрема менше уваги приділяє поемам. Детальний аналіз творчості І. Франка, зокрема його поем (“Іван Вишенський”, “Мойсей”, “Смерть Каїна”, “Похорон”, “Поединок”) зробив С. Смаль-Стоцький. Не приділяє уваги С. Єфремов перекладацькій, науковій діяльності, побіжно згадує про дитячі твори тощо. Дослідник, правда, попередив читача, що він не охопив багатогранної творчості І. Франка, аби на його адресу не посипалися різні звинувачення.

Проаналізувавши доробок І. Франка, С. Єфремов вважав, що найкращими зразками є його оповідання та поезії. Повісті, на думку літературознавця, вже слабші; мотивує це тим, що “писано їх нашвидку, без намислу й міркування. Поруч сильних, глибоко задуманих і написаних яскраво сторінок, трапляються мляві, без життя, не оброблені...” [3, с. 198]. “З природи талант у Франка переважно ліричний” [3, с. 198], тому вважає, що краще письменникові спрямовувати свої творчі сили на поезію та малу прозу, котрі принесуть велику користь для письменства. З такою позицією С. Єфремова можна не погодитися, бо і велика проза І. Франка заслуговує найкращих оцінок.

Монографічне дослідження С. Єфремова вважається є однією з перших ґрунтовних наукових розвідок про І. Франка. В. Сімович про монографію С. Єфремова зокрема зазначив, що у ній “змальована ціла Франкова творчість, із великими виписками з його творів” [6, с. 73]. Розвідка С. Єфремова є цінним матеріалом для дослідників життя і творчості великого Каменяря. Адже у ній не лише проаналізовано окремі художні твори І. Франка, а й прослідковано еволюцію думок письменника, оскільки дослідник у процесі ознайомлення з його творчістю дуже часто зустрічався з великим митцем. Таким чином С. Єфремов у праці “Співець боротьби і контрастів” визначив почесне місце І. Франку в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.

1. *Возняк М.* Велетень думки і праці. К., 1958. 404 с.
2. *Єфремов С.* Історія українського письменства. К.: Феміна, 1995. 686 с.
3. *Єфремов С.* Співець боротьби і контрастів. К.: Вік, 1913. 208 с.

4. *Зеров М.* Франко-поет // *Зеров М.* Твори у 2 т. К.: Дніпро, 1990. Т. 2. 596 с.
Микола Зеров. Українське письменство / Упор. М. Сулима. К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2003. 1302 с.
5. *Сімович В.* Іван Франко. Його життя та діяльність. Львів, 1941. 112 с.
6. *Смаль-Стоцький С.* Характеристика літературної діяльності І. Франка. Львів, 1913. 20 с.
7. Спогади про Івана Франка / Упор., вступ. стаття і примітки Гнатюка М. І. Львів: Каменяр, 1997. 635 с.
8. *Франко І.* Твори: В 3-х т. К.: Наук. думка, 1991. Т. 1. 666 с.

**I. FRANKO AS PERCEIVED BY S. YEFREMOV
(BASED ON THE WORK "THE BARD OF STRUGGLE AND CONTRASTS")**

Olha Burdeha

*Yuriy Fedkovych National University in Chernivtsi
2, Kotsiubynskiy st., 58012 Chernivtsi, Ukraine*

The article offers an overview of S. Yefremov's monograph "The bard of struggle and contrasts" as one of the first detailed scholarly studies about I. Franko that outlined the writer's place and function in the literary process at the end of the 19th – beginning of the 20th c. and appeared to be a valuable reference in further I. Franko studies, especially for S. Smal-Stotskyi, M. Zerov and V. Simovych. S. Yefremov's sociological approach is unique inasmuch it implies the investigation of I. Franko's creative self-establishment and evolution of his approaches to literature, determination of I. Franko's "internal duali-ty" as a poet of "labour and struggle" and concentration predominantly on meaningful aspects of his legacy.

Key words: monograph, I. Franko studies, literary biography, sociological principle, critically-biographic essay, literary critical analysis.

**И. ФРАНКО В ОЦЕНКЕ С. ЕФРЕМОВА
(НА МАТЕРИАЛЕ РАБОТЫ "ПЕВЕЦ БОРЬБЫ И КОНТРАСТОВ")**

Ольга Бурдега

*Черновецкий национальный университет имени Юрия Федьковича
ул. Коцюбинского, 2, 58012, г. Черновцы, Украина*

В статье проанализировано монографию С. Ефремова "Певец борьбы и контрастов" как одну из первых фундаментальных научных изысканий об И. Франко, которая определила место и роль писателя в литературном процессе конца XIX – начала XX в. и была ценным материалом для дальнейших франковедческих исследований, в частности работ С. Смаль-Стоцкого, М. Зерова, В. Симовича. Исследование творческого становления И. Франко и эволюции его взглядов на литературу, характеристика "внутренней двойственности" И. Франко как поэта "труда и борьбы", внимание преимущественно к содержательным аспектам его творчества проявляют особенности социологического подхода С. Ефремова.

Ключевые слова: монография, франковедческие исследования, литературная биография, социологический принцип, критико-биографический очерк, литературоведческий анализ.

Стаття надійшла до редколегії 05.06.2007
Прийнята до друку 14.10.2007